

הכרעות סותרות מכוח רוב

א. למדנו לעיל שהולכים אחרי חזקה גם כאשר הדבר מוביל להכרעות סותרות. האם יש הבדל בין רוב לחזקה? האם אפשר ללכת אחרי הרוב גם כאשר הדבר יוביל להכרעות סותרות?

חשוב על סברה לחלק בין רוב לחזקה.

חזקה אינה מתיימרת לברר את המציאות, וממילא היא יכולה להוביל לתוצאות סותרות. רוב, לעומת זאת, מבקש לברר את המציאות, וממילא יתכן שאין בכוחו להוביל לתוצאות סותרות, שהרי הסתירה מגלה שהבירור שגוי!

יתכן שניתן להביא ראיה שהולכים אחר הרוב בתרתי דסתרי מהדין הבא: אם נתערבו שתי חתיכות של היתר עם חתיכה אחת של איסור, תערובת 'יבש ביבש מין במינו', הולכים אחרי הרוב והחתיכות מותרות באכילה. מותר לשלושה אנשים להסתמך על הרוב ולאכול כל אחד חתיכה למרות שוודאי שאחד מהם יאכל איסור, ומכאן שדין רוב נאמר גם במציאות של תרתי דסתרי!

נסה לדחות את הראיה!

ניתן לדחות אם נבין שההיתר אינו מבוסס על דין רוב, אלא על דין ביטול ברוב. כך עולה מדברי הרא"ש המתיר לאדם אחד לאכול את שלושת החתיכות בבת אחת, ומנמק זאת באופן הבא (חולין ז, לז):

ויראה שמותר לאוכלן כאחת... אבל חד בתרי בדבר יבש דאפילו מזרבנג בטל, דלא משום ספיקא שרינן ליה... אלא משום דגזירת הכתוב הוא דכתיב אחרי רבים להטות הלכך חד בתרי בטל ונהפך איסור להיות היתר ומותר לאוכלן אפילו כולן כאחת.

דחה את הראיה לאור דברי הרא"ש!

1. במין בשאינו מינו יבש ביבש, גוזרים שמא יבשל את התערובת והאיסור ייתן טעם, ולכן מצריכים ביטול בשישים. במין במינו אפילו אם יבשל אין נתינת טעם ולא יעבור על איסור דאורייתא.

ההיתר בתערובת אינו חלק מדין רוב הרגיל, אלא מדין ביטול ברוב – האיסור בטל להיתר 'ונהפך איסור להיות היתר'. לכן מותר אפילו לאדם אחד לאכול את כל החתיכות בבת אחת, דבר שוודאי לא היה מותר גם בסוגיית שני שבילין וכפי שראינו לעיל².

ב. נראה שאפשר להביא ראיה מדברי התוספות רי"ד³ המדמה את התערובת לשני שבילין. בתחילת דבריו הוא מגביל את ההיתר של שני שבילין (ב"ב לא.):
 אבל אם נגעו שניהן בדבר א' הכא נמי דהוה טמא בודאי שלא שיהרנו אותם אלא כשנגעו זה בלא זה, שכל א' הוא ספק, אבל זה שנגעו בו שניהן הרי ממה נפשך טמא הוא, וכן נמי טהרות שנגע זה וטהרות אחרות שנגע זה שטיהרנו שתיהן, הני מילי אם אכל אדם אחד או אילו או אילו שהוא טהור, אבל אם אכל את שתיהן הוא טמא ממה נפשך כן הסברא נותנת ואינך צריך לראיה.
 בהמשך הוא מביא לכך ראיה מסוגייתנו (שם):

ואם אתה רוצה ראיה עיין בקונטרסי בפ' דמקוואות תמצא ברייתא אחת דומה לענין זה, וזה דומה למה שפירשתי בפ' גיד הנשה שאם נתערבה חתיכה אחת של חלב בשתיים של שומן היא בטלה ברוב ומותר לו לאדם ליקח את אחת מהן ולאכולה דבתר רובא אזלינן, ושלשה בני אדם נמי מותר ליכל שלשתן... ואף על פי ששלשה בני אדם מותרין ליכל שלשתן, אם אדם א' אכל שלשתן מביא חטאת שהרי בבירור אכל החתיכה של חלב.

הוכח מדברי התוספות רי"ד שההיתר בנוי על דין רוב ולא על ביטול ברוב!

כך לומד ר' אלחנן וסרמן מדברי התוספות רי"ד (קוב"ש ב"ב קכז):
 כתב בתוס' רי"ד... ושלשה ב"א נמי מותר לאכול שלשתן... ואף על פי שג' בנ"א מותרין לאכול שלשתן אם אדם אחד אכל שלשתן מביא חטאת שהרי בבירור אכל חתיכה של חלב עכ"ל, משמע דאפילו אכל בזה אחר זה חייב חטאת דומיא דג' בני אדם דמסתמא לא אכלו בבת אחת וכהאי גוונא באדם א' חייב... ומבואר דעתו דליכא דין מיוחד של ביטול בתערובות (ביבש ביבש), אלא כל ההיתר הוא משום דבכל חתיכה בפני עצמה אזלינן בתר רובא... והא דשרי בתערובות לח בלח אף די ש בילה (שהאיסור נבלל בכל ההיתר) ובכל משהו ודאי יש מהאיסור, צריך לומר דבלח ודאי האיסור ניתן על ידי ביטול

2. את דברי התוספות שאוסרים אם שני האנשים שהלכו בשני השבילין נגעו בתרומה אחת.
 3. יש אמנם עמדות נוספות שמצמצמות את ההיתר (הרשב"א אוסר על אדם אחד לאכול את שלושת החתיכות ביחד; התוספות אוסרים על אדם אחד לאכול אותן גם זו אחר זו, ומתירים רק לשלושה אנשים שונים לאכול את שלושתן) אך נראה מדברי הפוסקים שהם אוסרים זאת רק מדרבנן, והם מודים שמהתורה יש כאן ביטול ברוב.

בתערובות, רק ביבש סבירא ליה דאין האיסור ניתר כיון דכל חתיכה עומדת בפני עצמה.

כיצד מוכיח ר' אלחנן וסרמן שלדעת התוספות רי"ד ההיתר נובע מדין רוב? מה החילוק בין תערובת יבש ביבש לתערובת לח?

אם ההיתר היה נובע מדין ביטול ברוב שהופך את האיסור להיתר, התוספות רי"ד לא היה מחייב חטאת על אכילת שלושת החתיכות! ודאי אפוא שההיתר נובע לדעתו מדין רוב הרגיל, ולכן הוא לא קיים כשאדם אחד אוכל את שלושת החתיכות, גם זו אחר זו.

גם התוספות רי"ד מודה שתערובת של לח מותרת מדין ביטול ברוב, שהרי בתערובת זו בכל חתיכה שאוכל יש איסור. והסברה לחלק בין התערובות ברורה: בתערובת לח, לאחר ביטול החתיכות ביחד, הן מאבדות את זהותן הקודמת ונהפכות להיות מכלול חדש.

הוכח מדברי התוספות רי"ד שלדעתו הולכים אחר הרוב בתרתי דסתרי!

ראשית, כך עולה מעצם השוואתו בין סוגיית שני שבילין לתערובת יבש ביבש. שנית, לדעתו היתר התערובת נובע מדין רוב, ובכל זאת מותר לשלושה אנשים שונים לאכול את החתיכות למרות שוודאי שאחד מהם יעבור איסור, ממש כמו בסוגיית שני שבילין, ומכאן שדין רוב נאמר גם בתרתי דסתרי!

ג. נמשיך למוקד נוסף שסביבו דנו רבותינו בשאלתנו. המשנה בסנהדרין דנה במקרה בו נתערבו חייבי מיתות חמורות בחייבי מיתות קלות, ופוסקת שידונו כולם במיתה הקלה (סנהדרין עט:):

כל חייבי מיתות שנתערבו זה בזה - נידונין בקלה.

דין זה נאמר גם במקרה שבו הרוב חייבים במיתה החמורה. **התוספות** מביאים את דברי ר"י ור"ת הדנים בכך ומקשים מדוע לא הולכים אחרי הרוב ומחייבים מכוחו כל אחד במיתה החמורה (זבחים עא:):

ועוד שאל הרב רבי יצחק מר"ת דקאמר רבי שמעון הנסקלים בנשרפים ידונו בסקילה שהשריפה חמורה (לדעתו מסקילה דנינים אותם במיתה הקלה) ניזיל בתר רובא להחמיר בדיני נפשות כדאיתא פרק קמא דחולין (דף יא:): דלא חיישינן שמא במקום סייף נקב הוה⁴.

התוספות עונים שלוש תשובות, ואנו נתמקד בתשובתם השנייה (שם):

4. שמחייבים את הרוצח מיתה ולא אומרים שמא הנרצח היה טרפה והרוצח פטור אלא הולכים אחר הרוב ורוב האנשים אינם טרפות ומחייבים את הרוצח.

אי נמי לא אזלינן בתר רובא לחייב (בשרפה) אותו שהוא ודאי בסקילה (שהרי ודאי יש שם אחד שחייב בסקילה ולא בשרפה) ומהאי טעמא לא תקשי לן הא דאמר פרק אלו הן הנשרפין (סנהדרין דף עט:): דאדם רוצח שלא נגמר דינו שנתערב עם אחרים שנגמר דינו כולן פטורים (חוששים בכל אחד שמא הוא אותו רוצח שלא נגמר דינו ופטורים את כולם) **דמשום רובא לא נעביד דבר שהוא שקר ודאי, דודאי יש אחד שאינו בר מיתה כלל לפי שלא נגמר דינו.**

מהי תשובת התוספות? הוכח מדבריהם שלא הולכים אחרי הרוב אם הדבר יוביל לתוצאות סותרות!

כך לומד מדבריהם ר' אלחנן וסרמן. הוא דן בדברי התוספות במסגרת דיון באופי החזקה וביחס בינה לרוב (קוב"ש ב, מה):

היינו דסבירא להו (לתוספות) דגם כל דפריש מרובא הוא בתורת בירור, אבל בחזקה גם תוס' סבירא להו דלא הוי בירור כלל, וראיה לזה ממה שכתבו תוס' גבי הנסקלין שנתערבו בנשרפין דידונו בקלה, ולא אזלינן בתר רובא לחייב את כולן בחמורה משום דהוי תרתי דסתרי דממה נפשך נחייב את המיעוט שלא כדין... ואילו גבי חזקה מהניא גם בתרתי דסתרי כמו גבי שני שבילין... והרי רובא עדיף מחזקה, אלא ודאי היינו טעמא משום דרוב הוא בתורת בירור ואנן סהדי ועל כן בתרתי דסתרי אין לילך אחרי, אבל חזקה דאינו מתורת בירור אלא דגזירת הכתוב הוא דאין ספק מוציא מידי ודאי ולזה מהני גם בתרתי דסתרי.

מהי כוונת תשובת התוספות לפי הסברו של ר' אלחנן? כיצד הוא מסביר את ההבדל בין חזקה לרוב? חשוב היטב: מהו שורש המחלוקת בין התוספות לתוספות רי"ד?

שיטת התוספות נובעת משתי הנחות: א. חזקה היא הנהגה ורוב הוא בירור. ב. אפשר להכריע הכרעות סותרות רק בהנהגות ולא בבירורים.

על מה חולק תוספות רי"ד? אפשרות אחת היא שלדעתו גם רוב הוא הנהגה ולא בירור⁵. אפשרות שנייה היא שלדעתו היכולת להכריע הכרעות סותרות בנויה על דיון בנפרד בכל שאלה, ואפשר

5. לאמירה דומה ראה בשיטת השב שמעתתא ברא"ש בדף 'רוב וחזקה בספק ממזר'. הרא"ש סבור לשיטתו שאין הולכים אחרי הרוב בספק ממזר ברובא דאיתא קמן משום שהוא לא מברר את הספק. אמירה דומה נוספת ניתן למצוא אולי בדברי החזון איש בדף 'חזקה ורוב בספק טריפה ב'. לדבריו, רוב לא יכול ליצור חזקה: "ולא חשיב ידיעה ודאית לענין דין חזקה אלא בידיעה וראיה,

להשתמש בדיונים הנפרדים גם ברוב, למרות שיש בו סברה והגיון. כוחו של הרוב לא נובע מכך שהוא מספק בירור מלא⁶, אלא שסביר יותר ללכת אחרי הרוב, ואפשר לדון מכוחו בכל חתיכה בנפרד ולהתיר את שלושת החתיכות לשלושה אנשים שונים, למרות שאחד מהם יאכל איסור.

שאלות לסיכום והתבוננות:

1. האם הולכים אחרי הרוב גם בתרתי דסתרי? נסה להביא ראיה מדין של שלושת החתיכות שהתערבבו, שתי חתיכות מותרות ואחת אסורה, בתערובת יבש ביבש. דחה את הראיה לאור דברי הרא"ש!
הולכים אחרי הרוב ומתירים לשלושה אנשים שונים לאכול את שלושת החתיכות, למרות שאחת מהן אסורה, ומכאן שהולכים אחרי הרוב בתרתי דסתרי!
אולם, לדעת הרא"ש מותר אפילו לאדם אחד לאכול את שלושת החתיכות ביחד, והוא מנמק זאת בכך שההיתר נובע מדין ביטול ברוב שהופך את האיסור להיתר⁷, וממילא אין ללמוד מכאן לרוב.
2. הוכח מדברי התוספות רי"ד שהיתר התערובת נובע מדין רוב ולא מדין ביטול ברוב. הוכח מכאן שהולכים גם אחרי רוב בתרתי דסתרי!
לדעתו, אדם אחד שיאכל את שלושת החתיכות בזו אחר זו יתחייב חטאת, ומכאן שהחתיכה האסורה לא התבטלה, אלא היתרן של שלושת החתיכות לשלושה אנשים נובע מדין רוב הרגיל. ממילא, ניתן ללמוד מכך שהן מותרות לשלושה אנשים שונים, למרות שאחד מהם יעבור איסור, שהולכים אחרי הרוב בתרתי דסתרי.
3. ומהאי טעמא לא תקשי לן... דאדם רוצח שלא נגמר דינו שנתערב עם אחרים שנגמר דינו כולן פטורים, דמשום רובא לא נעביד דבר שהוא שקר ודאי, דודאי יש אחד שאינו בר מיתה כלל לפי שלא נגמר דינו.
מה למד ר' אלחנן וסרמן מדברי התוספות האלו? כיצד הוא הסביר את ההבדל בין רוב לחזקה?

אבל לא ידיעה מכוח דין רובא, ולא נאמר דין רובא אלא בהכרעת המעשה לאיסור או להיתר, לעשות או למנוע, אבל לא למחשב ידיעה למידן דין חזקה".

6. כלומר, יתכן שלא נלך אחרי עדים בתרתי דסתרי, משום שהסתירה מלמדת שהם משקרים, אך הרוב אינו מתיימר מראש לברר את הספק בצורה מלאה ומוחלטת, אלא שהתורה חידשה שאפשר ללכת אחרי הרוב משום שזוהי האפשרות המסתברת יותר. ויתכן שלכך כוונת החזון איש שהובא בהערה הקודמת.
7. ויתכן שגם החולקים על הרא"ש שמצמצמים את ההיתר, ואוסרים על אדם אחד לאכול את שלושת החתיכות ביחד (רשב"א) או אפילו בזה אחר זה ומתירים זאת רק לשלושה אנשים שונים (תוספות וסמ"ג) מסכימים שההיתר נובע מדין ביטול ברוב, והם מחמירים מדרבנן בלבד, וכך עולה מדברי הפוסקים.

ר' אלחנן וסרמן למד מכאן שלדעת התוספות לא הולכים אחרי הרוב בתרתי דסתרי. זאת בניגוד לחזקה, ושעם הדבר – חזקה אינה מתיימרת לברר את הספק, וממילא אפשר להכריע מכוחה הכרעות סותרות, אך הרוב מבקש לברר את הספק וממילא אי אפשר להכריע מכוחו הכרעות סותרות⁸.

4. חשוב: מהי נקודת המחלוקת בין התוספות לתוספות רי"ד?

8. ותוספות יסבירו את היתר התערובת בצורה דומה לרא"ש – כנובע מדין ביטול ברוב (ולדעתם דין ביטול ברוב נאמר גם בתערובת של יבש, ולא רק בתערובת של לח כדעת התוספות רי"ד).